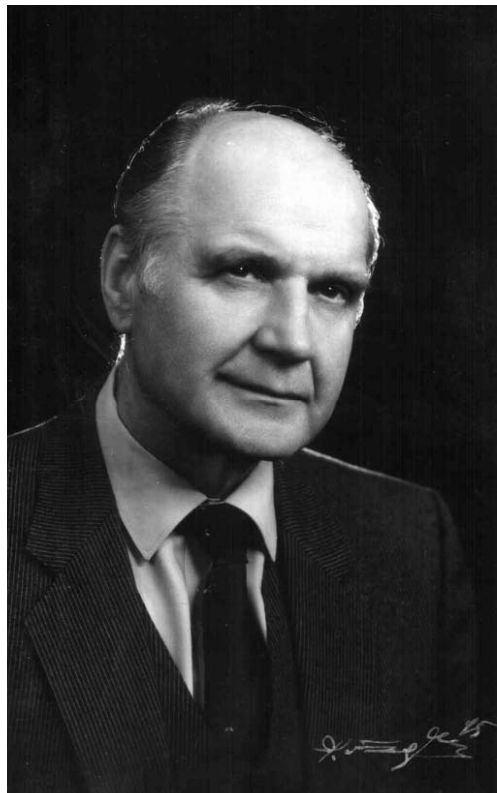

ДО 85-РІЧЧЯ ІГОРА ЮХНОВСЬКОГО

Важко переоцінити внесок видатного українського вченого в галузі теоретичної фізики, визначного політичного та громадського діяча, академіка НАН України, професора, доктора фізико-математичних наук, народного депутата України I-IV скликань, Героя України Юхновського Ігора Рафаїловича в науку, створення та розбудову незалежної української держави. Багатогранність таланту Ігора Рафаїловича у поєднанні з непересічною працьовитістю та високими людськими якостями чесності, правдивості, відкритості до людей забезпечили йому високий авторитет в Україні та в світі, вивели його на одне із чільних місць в плеяді подвижників створення та становлення молодого незалежного України, розбудови демократичного суспільства. Академік НАН України І.Р. Юхновський – один із фундаторів академічної науки у західному регіоні України, творець

самобутньої і відомої у світі Львівської наукової школи зі статистичної фізики, засновник та керівник Інституту фізики конденсованих систем НАН України, голова Західного наукового центру НАН України в період 1990-1998 рр. Першого вересня 2010 року йому виповнилося 85 років.

Ігор Юхновський – людина непересічного таланту. Його внесок у такі різні галузі людської діяльності як наука і політика дуже вагомий. І.Р. Юхновський постійно акцентує увагу на тому, що вирішення багатьох глобальних для України проблем, а саме: налагодження випуску високоякісної конкурентоздатної продукції; входження держави у міжнародні стосунки як рівноправного партнера; подолання кризових явищ (в т.ч. енергетичної кризи, забруднення навколишнього середовища тощо); досягнення високих темпів економічного зростан-

ня є неможливим без активізації процесів впровадження новітніх технологій у всіх сферах економіки. У зв'язку із цим очевидним стає всезростаюче значення науки. Сьогодні вибух нових технологій, їх різноманіття і швидка динаміка впровадження розробок дозволяють у повному обсязі усвідомити, як тісно переплетені між собою наука, техніка і процвітання держави. Вказане стає ще більш очевидним, якщо згадати, що розвиток суспільства – це в першу чергу зміни, що визначають за рахунок збагачення існуючої і розповсюдження нової думки завдяки накопиченому і наново придбаному людському досвіду. І.Р. Юхновський має численні здобутки світового рівня в теоретичній фізиці. Ця обставина дозволяє йому бути оптимістом щодо швидкого розквіту України за рахунок глобального використання в економіці сучасних досягнень науки, впровадження новітніх технологій, створення та дотримання енергозберігаючих методів ведення господарства.

Народився І.Р. Юхновський 1 вересня 1925 р. в селі Княгинин на Волині у сім'ї службовця. На формування його дитячого та юнацького світогляду великий вплив мав дід по матері – священик і лікар Фортунат Бельський. Він залишив по собі чималу бібліотеку. Значна частина цих книг вціліла, незважаючи на часті переїзди батьків І. Юхновського та роки війни, ставши первинним джерелом знань майбутнього академіка.

У 40-х роках сім'я Юхновських поселяється в м. Кременці, що на Тернопільщині. Тут у старовинному мальовничому містечку Ігор Юхновський успішно закінчив ліцей. На той час цей навчальний заклад називався “міська середня технічна школа в Крем'янці”. Збереглося шкільне свідоцтво слухача третього курсу Гірничого відділу Ігора Юхновського за другий семестр.

Друга світова війна застала І. Юхновського у Кременці. У 1944 р. він був мобілізований, пройшов воєнними дорогами через Західну Україну, Польщу, Австрію. Повернувшись із війни, у 1946 р. він поступив на фізико-математичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка, котрий закінчив із відзнакою у 1951 р. У тому ж році він одружився. Його дружина Ніна Василівна була на той час студенткою хімічного факультету Львівського державного університету, а Ігор Рафаїлович – аспірантом кафедри теоретичної фізики цього університету. Для сімейної гармонії дуже важливо, щоб чоловік і жінка були однодумцями. Ніна Василівна не один раз підтримувала Ігора Рафаїловича у важливі моменти в їхньому житті і через усе життя вони пронесли те високе почуття один від одного, що виникло під час першого знайомства в університетській бібліотеці.

СТАНОВЛЕННЯ ФІЗИКА-ТЕОРЕТИКА

Визначальний вплив на становлення І.Р. Юхновського як науковця мали праці та ідеї відомого вченого - академіка Миколи Миколайовича Боголюбова. Використовуючи створені ним методи, І. Юхновський у 60-х рр. виконав низку оригінальних досліджень у галузі теорії багаточастинкових систем заряджених часток. Результатом цієї важкої, але цікавої роботи стала спершу кандидатська дисертація “Бінарна функція розподілу для систем взаємодіючих частинок” (1954), а зго-

дом і докторська “Статистична теорія систем заряджених частинок” (1965). Багато з ідей, що запропонував Ігор Рафаїлович у той час, згодом знайшли свій розвиток у роботах численних його учнів, які по праву можуть вважати себе науковими внуками великого Боголюбова.

Осередок Львівської наукової школи бере свій початок зі створення у Львові за ініціативи І. Юхновського Львівського відділу статистичної теорії конденсованих станів Інституту теоретичної фізики Академії наук УРСР. Директором Інституту теоретичної фізики АН УРСР був на той час академік М.М. Боголюбов, а завідувачем відділу став професор (з 1967 р.), завідувач кафедри теоретичної фізики (1959-1969) Львівського університету І. Юхновський. Саме в цей період І. Юхновський опублікував низку праць, у яких запропонував новий і ефективний математичний апарат для дослідження властивостей класичних і квантових систем багатьох частинок – метод колективних змінних. Наукові здобутки І. Юхновського набули широкого визнання: у 1972 р. його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР. За короткий час І. Юхновський зумів зібрати групу молодих і талановитих науковців із числа кращих випускників фізичного факультету, яким і випало розвивати та впроваджувати наукові ідеї Юхновського. Розпочався новий і дуже плідний період наукової діяльності вченого. Запропоновані та розроблені ним методи статистичної фізики знайшли успішне застосування до опису розчинів електrolітів, квантових рідин (рідкий гелій), електронного газу в металах. На початку 70-х рр. у відділі було закладено основи мікроскопічної теорії фазових переходів другого роду, яка дозволила вперше з єдиних позицій виконати розрахунки як універсальних, так і неуніверсальних характеристик тривимірної моделі Ізінга, а згодом була застосована до опису магнетиків, сегнетоелектриків, бінарних сплавів і рідин. Дослідження розчинів електrolітів вилилися у монографію: Юхновський І.Р., Головка М.Ф., “Статистическая теория классических равновесных систем” (Київ: Наук.думка, 1980.-372 с.). Роботи в галузі фазових переходів були узагальнені в монографії: Юхновський І.Р., “Фазовые переходы второго рода. Метод коллективных переменных” (Київ, Наук. думка, 1985.-224 с.), яка пізніше була перекладена за кордоном (I.R.Yukhnovskii, “Phase Transition of the Second Order. The Collective Variables Method” (World Scientific, 1987)). Згодом ці дослідження були доповнені результатами, що дозволили дати кількісну картину фазового переходу другого роду для тривимірних ґраткових систем взаємодіючих частинок і були опубліковані в монографії: Юхновський І.Р., Козловський М.П., Пилюк І.В., “Мікроскопічна теорія фазових переходів у тривимірних системах” (Львів, Євросвіт, 2001.-592с.). Загалом Ігор Юхновський є автором дев'яти монографій, серед яких є також: Юхновський І.Р., Гурский З.А., “Квантово-статистическая теория неупорядоченных систем” (Київ, Наук. думка, 1991.-277с.). Нещодавно видавництво Національного університету “Львівська політехніка” опублікувало “Вибрані праці І.Р. Юхновського” у трьох томах, загальним обсягом більше 2200 сторінок. Кожен із томів присвячений одному з напрямків діяльності Ігора Рафаїловича: “Фізика”; “Економіка”; “Політика”. Третій том (“Політика”) побачив світ у переддень його 85-річчя. До цієї ж дати вийшла в світ і книга “Бінарна функ-

ція розподілу для систем взаємодіючих заряджених частинок” з нової серії “З джерел фізичної науки”, що була започаткована Інститутом фізики конденсованих систем НАН України. У цю книжку ввійшли матеріали кандидатської дисертації Ігора Рафаїловича Юхновського – роботи з якої фактично розпочався науковий поступ академіка.

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА РОБОТА

Творча атмосфера, яка панувала у Львівському відділі статистичної теорії конденсованих станів Інституту теоретичної фізики Академії наук УРСР, не могла не принести вагомих результатів. На час створення відділу в ньому працював лише 1 науковий працівник – доктор фіз.-мат наук Ігор Юхновський. Через 10 років у складі відділу, окрім І.Р. Юхновського, нараховувалось уже 2 доктори (М. Головка та І. Вакарчук) та понад 10 кандидатів фізико-математичних наук. І всі вони були вихованцями Ігора Рафаїловича. Відділ організував регулярні (кожні два роки) наради із статистичної фізики, на які приїжджали відомі фахівці з Москви, Ленінграда, Києва, Кишинєва, Харкова та багатьох інших міст усього колишнього Радянського Союзу. Наукові здобутки Львівського відділу отримують належне визнання і на початку 1980 р. за розпорядженням академіка А.П. Александрова, президента Академії наук СРСР, який в супроводі академіка Б.Є. Патона перебував тоді у Львові для ознайомлення із академічними установами Західного наукового центру, на базі відділу створюється Львівське відділення Інституту теоретичної фізики АН УРСР. І. Юхновського призначають керівником Львівського відділення Інституту теоретичної фізики АН УРСР і заступником директора ІТФ АН УРСР з наукової роботи. У 1982 р. Ігора Рафаїловича обирають академіком АН УРСР, а в 1986 р. йому спільно з П.М. Боголюбовим та С.В. Петлінським присуджують премію Академії наук УРСР ім. М.М. Крилова за цикл робіт “Математичні методи дослідження систем з спонтанно порушеною симетрією”.

У вересні 1990 р. на базі Львівського відділення Інституту теоретичної фізики АН України створюється самостійний академічний інститут – Інститут фізики конденсованих систем, директором якого став академік І.Р. Юхновський. Із створенням Інституту значно розширилася тематика досліджень. Під впливом І. Юхновського розпочинаються роботи, які становлять практичний інтерес для молодшої Української держави. Так, в Інституті вперше в Україні запроваджуються нові інформаційні технології з доступом до світових баз даних і повним набором послуг Internet. До цієї діяльності, що започаткувалася тоді в ІФКС НАН України, а нині об’єднаної проектом “Українська комп’ютерна дослідницька мережа”, залучено сьогодні усі наукові установи України. В 1994 р. під керівництвом І.Р. Юхновського було розпочато дослідження фізичних процесів на зруйнованому четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС, що вилилося у низку практично значимих результатів прогностного характеру.

Сьогодні Інститут фізики конденсованих систем НАН України налічує у своєму складі 7 відділів, у яких працює близько ста чоловік. Директором Інституту є вихованець Ігора Рафаїловича, член-кореспондент НАН України Мриглюд Ігор Миронович. В Інституті панує

згенерований Ігорем Юхновським добрий дух працьовитості та творчого пошуку. При Інституті успішно працює Вчена рада із захисту докторських дисертацій, забезпечено швидкий доступ співробітників до глобальної мережі Internet та високопродуктивного розрахункового кластера ІФКС, який підключено до українського ГРІДУ, налагоджено контакти із багатьма науковими та навчальними закладами України.

Академік НАН України І.Р. Юхновський – один із фундаторів академічної науки у західному регіоні України. У вересні 1990 року його призначили на посаду голови Західного наукового центру НАН України. Це був складний період як в становленні нашої держави, так і у налагодженні роботи наукових установ, навчальних закладів і галузевих дослідницьких центрів незалежної України. Виникла проблема з фінансуванням наукових досліджень і науки, як такої. Зменшення рівня асигнувань на наукові дослідження, скорочення статей видатків бюджету науково-дослідних установ практично до однієї – заробітної плати – та хронічна невивплата самої заробітної плати колективам Західного наукового центру НАН України, Академії аграрних наук України, Міністерства освіти призвело до значного відтоку наукових кадрів. Постала реальна загроза розпаду наукових шкіл, що формувалися впродовж багатьох років і були знаними у світі. Великою заслугою Західного наукового центру НАН України, очолюваного тоді академіком І.Р. Юхновським, стало те, що вдалося не лише загальмувати ці процеси, але й ініціювати та підтримати створення нових науково-дослідних установ у системі НАН України та нових вищих навчальних закладів. За цим стоїть велика особиста праця Ігора Рафаїловича Юхновського.

Вагомим є внесок академіка І. Юхновського у збереження та примноження наукового потенціалу західного регіону України, де нині зосереджено значна кількість науково-дослідних, проектно-конструкторських організацій і вищих навчальних закладів, зокрема серед них 26 установ Національної академії наук України, в яких проводиться широкий спектр фундаментальних і прикладних досліджень у різних галузях науки. В цьому регіоні працює майже 2 тис. докторів і близько 14 тис. кандидатів наук, 8 академіків і 24 члени-кореспонденти Національної академії наук України. Потужний науковий потенціал регіону здатний вирішувати складні проблеми інноваційного розвитку як в інтересах західного регіону, так і України в цілому. Спрямування досліджень на створення новітніх технологій та конкурентоспроможних розробок, техніки і матеріалів, впровадження їх у народне господарство України, в першу чергу західного регіону, – ось одне із основних завдань наукової та науково-технічної діяльності, на чому постійно наголошує академік І. Юхновський.

Особливою та визначальною була роль голови Західного наукового центру АН України, академіка І.Р. Юхновського у розвитку та поглибленні міжнародних зв'язків, зокрема, українсько-австрійської наукової співпраці. Так у липні 1992 р. при підтримці урядів обох країн у м. Львові було відкрито Філію Австрійського Інституту Східної та Південно-Східної Європи. На відкритті були присутні Віце-канцлер уряду Австрії, Міністр Федерального Міністерства науки та досліджень др. Е. Бузек та Віце-прем'єр України з питань гуманітарної політики академік АН України І. Курас. У вересні того ж року бу-

ло відкрито Українсько-австрійський науковий центр НАН України. За період 1992-1997 рр. за особистої підтримки академіка І.Р. Юхновського зусиллями цих установ, наукові та культурні зв'язки України та Австрії набули доброго розвитку.

У ті роки було започатковано також співпрацю з іншими міжнародними організаціями, зокрема розпочалось виконання під егідою ЮНЕСКО спільного українсько-німецького екологічного проекту "Дністер" (координатор проекту з українського боку академік І.Р. Юхновський). Узагальнення результатів досліджень за цим проектом дозволило створити модель розвитку річкового ландшафту басейну верхів'я Дністра, необхідну для прогнозування розвитку сільського, водного і лісового господарств, раціонального використання природних ресурсів, особливо води, як в Україні, так і в басейнах інших річок Східної Європи.

Особлива роль у міжнародних стосунках відводилася Фонду підтримки науки, створеному за ініціативи І.Р. Юхновського. Наприкінці 1997 року для налагодження українсько-тайванської науково-технологічної співпраці українська неофіційна делегація на чолі з академіком Юхновським Ігорем Рафаїловичем побувала в Тайвані на запрошення Національної наукової ради. Основне питання, яке стояло на порядку денному, стосувалося утворення українсько-тайванського технологічного парку. Вивчення досвіду роботи тайванських технопарків було згодом покладено в основу створення в Україні інноваційних структур. Реальним кроком до розбудови інноваційної інфраструктури західного регіону України стало створення у 1998 році технологічного парку "Яворів", який успішно працює і нині.

Не можна оминати плідну і різнопланову діяльність І.Р. Юхновського у справі організації та координації наукових досліджень із фізики. Він був і залишається членом багатьох наукових рад, працював членом редколегій "Українського фізичного журналу", міжвідомчих збірників "Фізика рідкого стану", "Фізика багаточастинкових систем". Академік І. Юхновський очолює редколегію журналу "Фізика конденсованих систем", видавцем якого є ІФКС НАН України. Зараз цей журнал видається англійською мовою і входить до числа найпрестижніших періодичних наукових видань України.

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Досконале знання фізики допомагало Ігорю Юхновському і в його політичній та державницькій діяльності, зокрема під час його роботи на посаді першого віце-прем'єра (жовтень 1992 р. - березень 1993 р.). У своїй політичній та громадській роботі І. Юхновський був завжди щедрим на ідеї і ніколи не наполягав на визнанні свого авторства. Йому важливіше наскільки повно буде зреалізована така ідея. Дуже часто висловлені ним думки підхоплювалися іншими, втілювалися у життя і досить часто (після їх успішної реалізації) знаходилися несподівані автори цих ідей. Так було з ідеєю Ланцюга єднання між Києвом і Львовом, чи з відновленням діяльності Києво-Могилянської Академії. Висунута Ігорем Юхновським 24 серпня 1991 року на позачерговій сесії Верховної Ради УРСР пропозиція щодо проведення 1 грудня цього ж року референдуму про державну незалежність України потрапи-

ла під критику не лише багатьох політиків, але й найближчих друзів. Він особисто доклав чимало зусиль для успіху референдуму в ході передвиборної боротьби за посаду Президента України. Перше грудня 1991 року засвідчило політичну мудрість та силу передбачення І. Юхновського. Саме після оголошення результатів референдуму, а не Акту про незалежність України, прийнятого Верховною Радою раніше, пішла злива визнань України як незалежної держави урядами держав усього світу.

У 1990 р. І.Р. Юхновського було обрано депутатом Верховної Ради України. В парламенті він очолював опозицію як Голова Народної Ради. У 1990-1993 рр. був Головою Комісії Верховної Ради з питань науки та освіти, членом Президії Верховної Ради. У 1992 р. працював Державним радником України та очолював Колегію з питань науково-технічної політики Державної Думи України. У 1992-1993 рр. працював на посаді першого віце-прем'єр міністра України. У 1994 р. І.Р. Юхновський вдруге стає депутатом Верховної Ради України. У 1994-1996 рр. він очолює депутатську групу "Державність", в 1996 р. за його ініціативою була створена Міжвідомча аналітична консультативна рада при Кабінеті Міністрів України. У 1998 р. він втретє обирається народним депутатом України і працює у фракції Українського народного руху. Протягом грудня 1999 р. – березня 2002 р. Юхновський очолює Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України. У 2002 р. обирається до Верховної Ради України вчетверте за списком від блоку "Наша Україна", працює спершу першим заступником, а згодом Головою Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти та Головою спеціальної Тимчасової комісії Верховної Ради України з питань майбутнього. Багато працює у той час як голова Всеукраїнського об'єднання ветеранів і член ради НС "Наша Україна". У червні 2006 р. Постановою Кабінету Міністрів України І.Р. Юхновський призначається виконуючим обов'язки голови Українського інституту національної пам'яті – новоствореного центрального органу державної влади із спеціальним статусом. Роботою цього Інституту І.Р. Юхновський керував до 2010 року, що дозволило дізнатися усьому світу про трагедію українського народу в 1932-33 роках та увіковічнити пам'ять жертв Голодомору - геноциду.

Останнім часом у полі інтересів І.Р. Юхновського є математичні методи в економіці та в розвитку суспільства, проблеми енергетики, проблеми безпеки об'єкту "Укриття" на Чорнобильській АЕС, теорія гетерогенного каталізу і ряд інших стратегічно важливих інноваційних проблем. Монографія "Вибрані праці. Економіка" (2005) стала узагальненням результатів досліджень економічного і виробничого стану основних галузей виробничої діяльності України. Ці дослідження виконані автором і під його керівництвом членами Міжвідомчої аналітично-консультативної ради при Кабінеті Міністрів України на основі статистичних даних та матеріалів широких обговорень із фахівцями кожної із розглядуваних галузей. Матеріали базуються на описі балансу попиту і пропозиції, мають цінний аналітичний та рекомендаційний характер для спеціалістів і керівників відповідних галузей.

І.Р. Юхновський – лауреат премії АН УРСР ім. М.М. Крилова, Почесний доктор Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Львівського національного університету імені Івана Франка, кавалер орденів “Знак пошани” (1975), Трудового Червоного Прапора (1985), Вітчизняної війни I ступеня (1985), Відзнаки Президента України (1995), Ордена за заслуги I ступеня (2000), Орденів князя Ярослава Мудрого V ступеня (2002), та IV ступеня (2009). У 2005 р. йому присвоєно звання Героя України із врученням ордена Держави.

Академік І.Р. Юхновський – видатний український вчений, організатор науки, державний та громадський діяч. Нині є радником Президії НАН України і Почесним директором Інституту фізики конденсованих систем НАН України. Продовжує активно працювати на зміцнення авторитету фундаментальної науки, на покращення іміджу української держави і майбутнє України. Він є автором близько 500 наукових статей, 9 монографій та підручників, під його керівництвом захистили дисертації 37 кандидатів та 12 докторів наук. І.Р. Юхновським та його численними учнями створена добре znana у світі Львівська наукова школа статистичної фізики. З нагоди 85-річчя бажаво шановному Ігору Рафаїловичу Юхновському здоров'я, творчої наснаги і довгих років життя на славу незалежної України.

Михайло Козловський, Ігор Мриглад, Ігор Стасюк